

[DOI:10.26104/NNTIK.2023.20.82.048](https://doi.org/10.26104/NNTIK.2023.20.82.048)

Бообеков Б.К.

**МАССАЛЫК БАШАЛАМАНДЫКТЫН
ЖАЙЫЛЫШЫНЫН КОМПЛЕКСТИК СЕБЕПТЕРИ:
КРИМИНАЛДЫК-СОТТУК АСПЕКТИЛЕР**

Бообеков Б.К.

**КОМПЛЕКСНЫЕ ПРИЧИНЫ РАСПРОСТРАНЕНИЯ
МАССОВЫХ БЕСПОРЯДКОВ:
КРИМИНОЛОГО-КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ**

B. Boobekov

**COMPLEX CAUSES OF THE SPREAD OF MASS RIOTS:
CRIMINOLOGICAL AND CRIMINALISTIC ASPECTS**

УДК: 543.2.3 (572.03)

Автор макалада криминалдык-криминалисттик позициядан массалык башаламандыктардын таралышынын комплекс-түү-себептик талдоосун ачып берет. Изилдөөнүн билдирилген чөйрөсүнүн илимий жактан иштелип чыгуу даражасын мүнөздөө татаал. Илимий жана башка булактардын кеңири спектрин талдоо менен тастыкталгандай, жалпысынан массалык башаламандыкка каршы туруу боюнча теориялык жана прикладдык көйгөйлөрдү изилдөө Кылмыш-жаза укугу, кылмыш процесси, криминология, криминалистика, соттук психология жаатындагы авторлордун эмгектеринде берилген. Автор окумуштуулардын пикири боюнча, массалык башаламандыктын коомдук коркунучунун жогорку даражасы бир катар жагдайлар менен аныкталат, бул баарынан мурда адамдардын тышкы контролдоосу кыйын болгон чоң массасынын бар экендигинин өзү, бул белгилүү бир региондо же алар жашаган райондо олуттуу психологиялык чыңалууга алып келет, массалык башаламандыктар анын фонунда жасалган ар кандай кылмыш иштеринин өзгөчө конгломераты болуп саналат.

Негизги сөздөр: *массалык башаламандык, кылмыштуулук, себептер, кылмыш иштери, факторлор, шарттар, жагдайлар, тергөө.*

Автором в статье раскрывается комплексно-причинный анализ распространения массовых беспорядков с криминологическо-криминалистической позиции. Сложно охарактеризовать однозначно степень научной разработанности заявленной сферы исследования. Как свидетельствует анализ широкого спектра научных и иных источников, изучению теоретических и прикладных проблем по противодействию массовым беспорядкам в целом, уделялось в трудах авторов в области уголовного права, уголовного процесса, криминологии, криминалистики, судебной психологии. Автором разделяется мнение ученых, что высокая степень общественной опасности массовых беспорядков определяется рядом обстоятельств, это прежде всего, самим фактом существования трудно поддающейся внешнему контролю большой массы людей, что уже влечет за собой значительную психологическую напряженность в определенном регионе или районе их проживания, при этом массовые беспорядки являются особым конгломератом различных преступных деяний которые совершаются на его фоне.

Ключевые слова: *массовые беспорядки, преступность, причины, криминальные деяния, факторы, условия, обстоятельства, расследование.*

The author of the article reveals a comprehensive causal ana-

lysis of the occurrence of mass riots from a criminological and criminalistic position. It is difficult to characterize unambiguously the degree of scientific development of the declared field of research. As evidenced by the analysis of a wide range of scientific and other sources, the study of theoretical and applied problems of countering mass riots in general was given in the works of the authors in the field of criminal law, criminal procedure, criminology, criminology, forensic psychology. The author shares the opinion of scientists that the high degree of public danger of mass riots is determined by a number of circumstances; first of all, the very fact of the existence of a large mass of people difficult to control externally, which already entails significant psychological tension in a certain region or area of their residence, while mass riots are a special conglomerate of various criminal acts that are committed on its territory the background.

Key words: *riots, crime, causes, criminal acts, factors, conditions, circumstances, investigation.*

Демократиялык коомдун өнүгүшүнүн азыркы этабы калктын саясий активдүүлүгүнүн жогорулашы менен мүнөздөлөт, бул көптөгөн ар кандай бейөкмөт уюмдардын, саясий активдүүлүккө жана багытка ээ болгон коомдук уюмдардын түзүлүшүнөн көрүнөт. Бул жерден биз ар кандай саясий жана коомдук уюмдар жана кыймылдар тарабынан уюштурулган, өздөрүнүн мыйзамдуу укуктарын жана кызыкчылыктарын ар кандай формада коргоого умтулган жарандардын массалык коомдук-саясий көрүнүштөрүнүн тез өсүшүн байкайбыз.

Түзүлгөн белгилүү шарттарда бул криминалдык, топтук көрүнүштөргө алып келет жана массалык башаламандык сыяктуу коомдук коопсуздукка жана тартипке өзгөчө коркунучтуу кол салууга алып келет. “Калктын айрым социалдык топторунун белгилүү бир көйгөй боюнча нааразылыгы пайда болгон учурда алардын катарына экстремисттик, анын ичинде диний, улутчулдук көз караштагы, коррупциялык жана кылмыштуу элементтер кирип, алар иштеп жаткан мамлекеттик түзүлүшкө, коомдун жана жарандардын кызыкчылыктарына, анын ичинде алардын укуктарына коркунуч келтириши мүмкүн болгон аракеттердин нугунда пайда болгон нааразылыкты пайдаланууга

аракет кылышат. Мындай элементтердин жетекчилиги астында массалык акциялар аймактагы абалды курчутууга багытталган” [9, 94-б.]. Белгилүү бир кырдаалда экстремисттер билип туруп массалык башаламандыкты уюштурууга барышы мүмкүн, бул бийликти басып алууга багытталган иш-аракеттердин баштапкы этабы болуп калышы мүмкүн, андан кийин анын “тартипти жана жарандардын коопсуздугун камсыз кыла албагандыгынан” улам өкмөттүн кетүү талаптарын коюшу мүмкүн.

Кылмыштуулуктун жалпы тез өсүшүнүн фонунда Кыргызстанда массалык башаламандыктар кылмыштын кыйла коркунучтуу түрү катары азыркы учурда бир катар мүнөздүү белгилерге ээ болууда, аларга баарынан мурда алардын массалуулугун, саясатташуусун, техникалык жабдылышын, катышуучулардын кесипкөйлүгүн жана анын кесепети катары кесепеттердин көбөйгөн оордугун киргизүү керек.

Биздин оюбузча, дал ушул саясий чыр-чатактардан улам келип чыккан кылмыштуулук өлкө үчүн реалдуу коркунуч туудурат, анткени чыныгы саясий иш-аракеттер, саясий күн тартиби, чакырыктар жана ураандар коомдогу атмосферага жана коомдук аң-сезимге жана кылмыштуу жүрүм-турумга олуттуу таасир этет [2, 226-230-бб.]. Коомдо олуттуу чыр-чатактарга алып келген саясий ишмердүүлүк – бул кылмыштуулуктун өзгөчө формасы, мында коомдогу чыр-чатактарга түрткү берүүчү күч катары көбүнчө бийлик тутумунда же коомдо жогорку кызматтарга умтулуп, кызматтык же болбосо “чыгармачылык” потенциалын өз максаттарына жетүү үчүн пайдаланууга аракет кылган кызмат адамдары менен катар “чыгармачыл” интеллигенция чыгат.

И.И. Карпецтин пикири боюнча, кылмыштуулук ар кандай саясий күчтөрдүн бийлик үчүн күрөшүнө байланыштуу кырдаалдарга эң курч жооп берет. Күрөшүп жаткан тараптар көпчүлүктүн бүйүрүн кызыткан ураандар менен көп чыгышат, алар өздөрү эле кылмыштын белгилерин камтышы мүмкүн: зордук-зомбулукка чакыруу, кемсинтүү, жалаа жабуу [3, 219-б.].

Коомдо социалдык катмардашуунун өсүшү улаанып жатканын белгилей кетүү мүмкүн эмес, бул кылмыштуулуктун уюткусу болуп саналат, ал жерде көптөгөн башка өлкөлөрдүн тажрыйбасы көрсөткөндөй, ал тез көбөйөт. Өлкөдөгү жакырчылыктын өсүшү, жумушсуздук, экономикалык жана социалдык туруксуздук, үмүттөрдүн ишке ашпай калышы, пландардын кыйрашы коомдун көпчүлүк бөлүгүн маргиналдаштыруу процессин тездетип, ошону менен “социалдык түбүн” түзөт же бекемдейт [4, 214-217-бб.].

Олуттуу социалдык жана мүлктүк катмардашуу көбүнчө потенциалдуу кылмышкердин жан дүйнөсүндө амбиваленттүү сезимдерди пайда кылат, бир жагынан байларга жана бакубатчыларга жек көрүү жана көрө албастык, экинчи жагынан алардын

чөйрөсүнө кандай гана болбосун кирүүгө умтулуу. Бирок, республиканын калкынын кыйла чоң бөлүгү жеке ийгиликтин идеологиясын коомубуздун коллективисттик табияты тарабынан таңууланган жана жат нерсе катары кабылдай тургандыгын эске алуу зарыл [2, 226-230-бб.]. Эгерде коомдо позитивдүү идеалдар жок болсо, кайдыгерлик жана көңүл калуу атмосферасы болсо, анда ал терс, караңгы, оор психологиялык мейкиндикти жаратат, ал башка факторлор жана жагдайлар менен бирге кылмыштуу аң-сезимдин калыптанышына ыңгайлуу шарт түзөт.

Көптөгөн адистер адеп-ахлактын бузулушуна кылмыштуу жүрүм-турумдун жана аң-сезимдин калыптанышына өбөлгө боло турган массалык маалымат каражаттары жардам берерин баса белгилешет.

Кылмыштуулуктун себептерин жана шарттарын изилдөөдө укуктук мүнөздөгү факторлор маанилүү ролду ойнойт, мында кылмыштуулуктун деңгээлин төмөндөтүүгө өбөлгө түзүүчү иштин маанилүү багыттарын бөлүп көрсөтүү керек: базар экономикасын жөнгө салуучу мыйзамдарды өркүндөтүү; экономикалык ишмердүүлүк чөйрөсүндөгү криминалдык жосундарга, мамлекеттик бийликтин субъекттеринин кыянатчылыктарына, анын ичинде коррупцияга каршы аракеттенүү; укукка каршы, кылмыштуу жана кылмыш категориясына туура келген нерселерди өз убагында жана туура аныктоо; жеткилендиктен алыс жана бүгүнкү күндүн реалдуулугуна толук ылайык келбеген мыйзамдарды түзүү, ушундай болуу менен, кылмыштуулуктун себептеринин бири катары кызмат кылбайт. Бүгүнкү күнгө чейин кабыл алынган мыйзамдар, тилекке каршы, көп учурда олуттуу артта калат, ошол эле учурда иштин реалдуу абалына дайыма туура келбейт, кээде чындыкка карама-каршы келет жана ушул себептен криминогендүүлүк үчүн жетиштүү аялуу аймакты билдирет, бул биринчи кезекте криминалдаштыруу, пенализация, декриминализация жана депенализация менен байланышкан процесстерде чагылдырылат.

Массалык башаламандыкка каршы туруу деңгээлине таасир этүүчү себептердин комплексине жаңы технологиялар таасир этет. Аларды “түстүү революциялардын” технологиясы катары көрсөтүү туура, анткени иш жүзүндө бүгүнкү күндө КМШ мамлекетинин чегинен тышкары коммуникативдик таасирди ишке ашыруу үчүн бардык зарыл болгон инструменталдык мүмкүнчүлүктөр бар, андан кийин массадан инсандар аралык жана топтук деңгээлге өтүү.

Массалык башаламандыктын уюштуруучулары көп учурда өздөрүнүн кылмыштуу максатына ээ экенин белгилебей кетүү мүмкүн эмес, бул өлкөдөгү саясий бийликти басып алуу. Ошондуктан Ю.Р. Тагильцеванын “...экстремисттик материалды жана провокация актысын саясий чөйрөдөгү маалыматтык-саясий согуштун алкагында пландалган атайын операция

катары да, кызыкдар тараптар колдогон стихиялуу маалыматтык чабуул катары да кароого болот” деген позициясы туура [5, 101-б.].

Глухарев Д.С. “...аудиториянын чоң массасынын күчтүү эмоционалдык абалы, аны интернет аркылуу жетектей турган жана эмоционалдуу адамдарды көчөгө алып чыга турган топ элге айландыруу. Мындай механизм “түстүү” революциялар мезгилинде колдонулган, ал антиглобалисттер тарабынан алардын акциялары учурунда колдонулат жана экстремисттик жаштар уюмдары тарабынан барган сайын көбүрөөк колдонулат” деп баса белгилейт [6, 111-б.].

О.С. Жукова “бүтүндөй жамаат, ошондой эле бир адам маалыматтык экстремизмдин субъектиси болуп калышы мүмкүн, ал үчүн маалыматты жайылтуу, татаалдыгы, ал эми көпчүлүк учурда чет мамлекеттердин сайттарында экстремисттик материалдарды жайылтууга каршы күрөшүү маселелерин жөнгө салуучу эл аралык макулдашуулардын жана мыйзамдардын жоктугунан улам мындай материалдарды жайгаштырган адамдарды жоопкерчиликке тартуу мүмкүн эмес” деп жазат [7, 13-б.].

Массалык башаламандыктардын катышуучуларына таасир этүүнүн маалыматтык жана телекоммуникациялык каражаттарынын натыйжалуулугунун өсүшү социалдык коркунучтуу кырдаалды түзөт, ал заманбап аудио-визуалдык каражаттарды жана технологияларды колдонуу менен алардын аң-сезимине жана жүрүм-турумуна терс таасир тийгизүү үчүн шарттарды түзүүдөн турат. О.С. Жукова тарабынан “маалыматтык мамилелерди өнүктүрүүнүн азыркы этабы жеке жана коомдук аң-сезимге маалыматтык таасир этүү мүмкүнчүлүгү менен мүнөздөлөт, анын натыйжасында маалыматтык согуштун коркунучуна чейин, анын натыйжасында маалымат эркиндигине сөзсүз каршы салмак маалыматтык коопсуздук маселеси болуп калат” деп туура көрсөтүлгөн [8].

Топтор аралык, улуттар аралык, мамлекеттер аралык кагылышуулар менен коштолгон маалыматтык согуштар жана пропагандалык кампаниялар коом үчүн өзгөчө коркунуч бойдон калууда. Изилдөөчүлөрдүн эң чоң тынчсыздануусу-массалык башаламандыктын маалыматтык коштоосу. “... Пропаганда технологиялары жана маалыматтык-психологиялык таасир биздин жашообузга байланыштын жана маалымдуулуктун технологиялык шаймандарын киргизүү менен дайыма өркүндөтүлүп жана өнүгүп турат” деп А.В. Кириллов туура белгилеген [9, 71-б.].

Белгиленген коммуникативдик иш-аракеттердин негизги коркунучу алардын кесепеттеринин күтүүсүз, көзөмөлсүз мүнөзүндө. Коммуникатор маалыматтык-коммуникациялык (ал эми кененирээк – саясий, экономикалык, социалдык, маданий) чөйрөнүн ушундай “электрлештирүүсүн” козутуп, өзүнүн иш-аракетте-

ринин кесепеттерин толук өлчөмдө көзөмөлдөй албайт жана алдын ала айта албайт [10, 61-70-бб.].

Белгилей кетсек, азыркы Кыргызстанда улуттар аралык мамилелердин негизинде келип чыккан көйгөйлөр эң курч жана оор көйгөйлөргө кирет, азыркы учурда жарандар үчүн гана эмес, республикада жүргүзүлүп жаткан түп-тамырынан бери өзгөртүүлөргө да реалдуу коркунуч туудурат. Улуттар аралык чырчатактарда жасалган кырдаалдарды жана кылмыштарды талдоо массалык башаламандыктарды козуткан бул фактор жакын арада четтетилбестен, тескерисинче, күчөшү да мүмкүн экендигин жогорку даражада божомолдоого мүмкүндүк берет [10, 61-70-бб.].

Топтолгон терс потенциалдын өз ордун табышы үчүн, көп учурда жалпы кризистин, жетишсиздиктин фонунда пайда болгон себеп керек экендиги талашсыз. Көбүнчө себептер башаламандыктардын башталышына кызыкдар адамдар тарабынан түзүлөт же жасалма жол менен түзүлүшү мүмкүн (мисалы, милиция кызматкерлеринин бейбаштык аракеттерге бөгөт коюу аракетинде шалаакы же чечкинсиз аракеттери колдонулат ж.б.) жалпысынан кылмыштуулукка жана кылмыштын айрым түрлөрүнө таасир этүүчү факторлор бир катар тышкы жагдайлардан түзүлөт, алар конкреттүү индивидди кылмыш жасоого түртүп, кылмыш максатына жетүүгө өбөлгө түзөт жана белгилүү өлчөмдө кылмышкердин инсандыгын калыптандырат [11, 44-б.].

Күнүмдүк турмуштагы басымдуу роль жана тышкы терс факторлордун узакка созулган таасири (мисалы, үй-бүлөдөгү адеп-ахлаксыз атмосфера, эмгек чөйрөсүндөгү зыяндуу, кастык кырдаал, формалдуу эмес чөйрөнүн терс таасири ж.б.) инсанда коомго жат принциптерди жана мамилелерди калыптандырууга өбөлгө түзөт [12, 72-б.].

Инсандын диспозициясы өзгөрөт, б.а. “анын социалдык тажрыйбасында белгиленген иш-аракет шарттарын кабыл алууга жана баалоого, ошондой эле ошол шарттарда белгилүү бир тартипте иш алып барууга шыктуулук” [13]. Терс факторлор туруктуу иштеген чөйрөдө антисоциалдык принциптер жана инсандык мамилелер калыптанат кылмыш субъектинин адеп-ахлактык калыптануу шарттарына атоо жана киргизүү кеңири таралган. Бул шарттар криминологиялык адабияттарда жетиштүү чагылдырылгандыгы бекеринен эмес, ошондуктан маселенин ушул жагын чагылдыруунун кажети жок.

Кылмыш жасоого ыңгайлуу шарттар боюнча, чыныгы дүйнөнүн айрым кубулуштарынын бар экендигин, алар өзүлөрү кылмыш (тергөө) жарата албай тургандыгын, бирок алардын болушу инсандын кылмыш жасоого ниети болушу мүмкүн экендигин жактай тургандыгын тактоо керек [14].

Тышкы терс факторлорду ишке ашыруунун маа-

нилүү шарты болуп субъективдүү факторлордун болушу, биринчи кезекте – инсандын терс моралдык-психологиялык касиеттери саналат. Акыркылардын болушу, тышкы шарттардын конкреттүү адамга терс таасирин тийгизгендигинин жана башка адамдар да ушундай шартта болгонуна карабастан, кылмыш жа-сабагандыгынын себептерин белгилүү бир жол менен түшүндүрөт.

Ар кандай булактардын контент – талдоосу мындай кырдаалда баары болбосо да, көп нерсе чыныгы инсанга, анын конкреттүү адеп-ахлактык жана психикалык өзгөчөлүктөрүнө жараша болорун тастыктайт. Албетте, инсан канчалык социалдык жактан деформацияланса, ошончолук кылмыш жасоо ыктымалдыгы жогору болот.

Өлкөдө түзүлгөн татаал тышкы жагдайлар (мисалы, жумушсуздук, жагымсыз коомдук шарттар түрүндө) кылмыштуулуктун белгилүү тенденцияларына гана таасир этүүгө реалдуу жөндөмдүү (мисалы, жасалган кылмыштардын санынын азайышына же тескерисинче өсүшүнө), б.а., маңызы боюнча, айтылган жагдайлар шарт болуп саналат, бирок кылмыштуулуктун себеби эмес.

Жеке авторлор кылмыштуу жүрүм-турумдун толук себеби катары объективдүү жана субъективдүү учурлардын, чөйрөнүн жана инсандын өз ара аракеттенүүсүн көрсөтүшөт.

Факторлордун бүтүндөй комплексинин өз ара аракеттенүү концепциясы А.И. Долгованын теориялык криминологиялык эмгектерде чагылдырылган. Анын пикири боюнча, ар кандай кылмыш коомдук ээ болгон инсандык сапаттардын тышкы жагдайлар менен өз ара аракеттенүүсүнүн натыйжасы болуп саналат, анда ал негизги фактор, албетте, социалдык чөйрө болуп саналат, анткени анын туруктуу таасири астында инсан калыптанат. “Кылмыштуулук адамдардан жана алардын жүрүм-турумунан тышкары болгон социалдык көрүнүш катары социалдык өз ара аракеттенүүнүн жыйынтыгы катары каралышы керек” деп А.И. Долгова жазат, мында себептүүлүккө мамилени интеракционисттик өз ара аракеттенүү формасы катары атайт [14, 207-208-бб.].

Мындай позиция инсандын ички касиеттери менен ар кандай тышкы жагдайлардын өз ара аракеттенүүсүнө негизделген. Анын үстүнө бул өз ара аракеттенүү кылмыштуу жүрүм-турумдун чыныгы себеби катары инсан жана чөйрө болгон тыгыз байланышта болгон тараптардын өз ара аракеттенүүсүнүн сапаты жана кесепеттери генерациялоочу жана кыймылдаткыч күч пайда болушу үчүн зарыл болгон негизди түзгөн шартта гана чыга алат.

Криминалдык актыны шарттаган себептер катары чыгуучу факторлордун жалпы тутумунда **биринчиден**, анын деформацияга дуушар болгон социалдык, этикалык жана адеп-ахлактык-психологиялык

өзгөчөлүктөрү, касиеттери менен индивид чыгат, **экинчиден** – бул реалдуу турмуштук кырдаал, мында инсан канчалык чоң деформацияга дуушар болсо, жагдайлар жана кырдаалдар өз ара аракеттенүүдө ошончолук аз шарттоочу ролду ойнойт деп эсептейбиз. Ошону менен бирге, адамдын олуттуу “деформациясы” болгондо, ал өзү максаттуу түрдө кылмыш жасоо үчүн бакубат кырдаалды түзүүгө, топ элге кирүүгө, массалык башаламандыктарды уюштургандардын ишенимине кирүүгө умтуларын эске алуу керек.

Криминалдык топтордун катышуучуларынын өз ара таасиринин мыйзам ченемдүүлүгүн жана аларды даярдоо жана кылмыштуу аракеттерди жасоо процессинде алардын өз ара таасиринин мыйзам ченемдүүлүгүн аныктоо үчүн массалык башаламандыктарга катышкан адамдардын жүрүм-турумун мүнөздөөчү жана аныктоочу социалдык-психологиялык белгилерди табуу зарыл. Кылмышкердин инсандыгы кээ бир терс адеп-ахлактык – психологиялык сапаттарды жана өзгөчөлүктөрдү камтыйт, криминолог-окумуштуулар тарабынан активдүү изилденет, талданат деген мыйзам ченемдүүлүк бекеринен эмес. Кылмыш жасоодо кылмышкердин жүрүм-турум мүнөзү кылмыштуу аракеттердин негизги себеби болуп саналат, ошондуктан тыкыр көңүл бурууну талап кылат.

Улуттук криминологияда кылмышкердин инсандыгын кароо ал жасаган кылмыштардын жүйөлөрүнө таянуу менен жүзөгө ашырылат. Бул көйгөй профессор К.И. Джаянбаев тарабынан жетиштүү изилденген [15].

Массалык башаламандыктардын шартында кылмыштарды аныктоо механизмдинде маанилүү ролду ойногон себептердин негизги комплексине төмөнкүлөр кирет: экономикалык мүнөздөгү себептердин комплекси; саясий мүнөздөгү себептердин комплекси; коомдун социалдык чөйрөсүндөгү себептердин комплекси:

Адабияттар:

1. Фларин В.В. Обеспечение правопорядка при массовых мероприятиях. // Вестник МВД РФ. - М., 1994. - №1. - С. 94.
2. Абдукаримова Н.Э. К вопросу о правовом обеспечении деятельности правоохранительных органов Кыргызской Республики на современном этапе / Н.Э. Абдукаримова // Известия Исык-Кульского форума бухгалтеров и аудиторов стран Центральной Азии. – 2020. – № 2(29). – С. 226-230.
3. Карпец И.Н. Преступность: иллюзии и реальность. - М., 1992. – С. 219.
4. Прокументов Л.М. Некоторые вопросы повышения эффективности предупреждения рецидива преступлений несовершеннолетних [Текст]: // Современные проблемы юридической науки. Сборник научных статей. - Новосибирск: Изд. центр "Новосибирск", 2003, Вып. 3. / Л.М. Прокументов - С. 214-217.
5. Тагильцева Ю.Р. Экстремистские материалы как инструмент информационно-психологической войны // Политическая лингвистика. - Екатеринбург, 2012. - № 3. - С. 101.
6. Глухарев Д.С. Противодействие экстремизму в современном медиапространстве // Вестник Южно-Уральского государственного универ. - Челябинск, 2012. - №10. - С.111.

7. Жукова О.С. Правовые меры противодействия информационному экстремизму. - Воронеж, 2006. - С. 13.
8. Жукова О.С. Иванченко Р.Б., Трухачев В.В. Информационный экстремизм как угроза безопасности Российской Федерации // Вестник Воронежского института МВД России. Воронеж, 2007. - №1.
9. Кириллов А.В. Информационно-психологическое воздействие на массовое сознание посредством СМИ (на примере операций по информационному обеспечению (info) военных конфликтов начала XXI в.) // Армия и общество. - 2012. - № 4. - С.71.
10. Исаева К.А. Основные факторы, детерминирующие совершение отдельных видов преступлений организованной преступностью в Кыргызской Республике / К. А. Исаева, Н. Э. Абдукаримова, С. А. Сейлханова // Юридические исследования. – 2018. – № 1. – С. 61-70.
11. Четвериков В.С. Криминология и профилактика преступлений. [Текст]: Учебное пособие / В.С. Четвериков - М.: Инфра-М, Форум, 2005. - 128 с.
12. Голина В.В. Криминологическая профилактика, предотвращение и пресечение преступлений. [Текст]: Учебное пособие / В.В. Голина - Киев: Изд-во УМК ВО при Минвузе УССР, 1989. - 72 с.
13. Ивкин И.М., Громов В.Г. О причинах преступности и вопросах предупреждения рецидива преступлений [Текст]: / И.М. Ивкин, В.Г. Громов // В кн.: Преступность в разных ее проявлениях и организованная преступность / Под ред. проф. А.И. Долговой. - М.: Российская криминологическая ассоциация, 2004. – С. 238-249.
14. Долгова А.И. Социально-психологические аспекты преступности несовершеннолетних [Текст]: / А.И. Долгова. – М.: Юрид. лит., 1981. – 159 с.
15. Джаянбаев К.И. Уголовно-правовые и криминологические проблемы борьбы с тяжкими насильственными преступлениями в Кыргызской Республике [Текст]: / К.И. Джаянбаев – Бишкек, 2008. – 279 с.